

Offprint

Studia Biblica Slovaca je časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník IV (2012), číslo 1

Vydáva Univerzita Komenského v Bratislave, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta
Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510

Rediguje: Blažej ŠTRBA (Badín)

Redakčná rada: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Peter FEDOR (Lubica) – Juraj FENÍK (Košice) – Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JÁGER (Prešov) – Jozef JANČOVIČ (Bratislava) – Róbert LAPKO (Košice) – Milan SOVA (Bratislava) – Peter ŠOLTÉS (Oestrich-Winkel, D) – Jozef TIŇO (Bratislava) – František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie) – Pavol VILHAN (Badín) – Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Výkonný redaktor: Martina Korytiaková

Jazyková úprava: Elena Slaná

Obálka: Martin Kňazek

Príspevky v slovenčine alebo češtine, alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na jednu z adries:

Redakcia *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), tel.: (00421) 048/418 22 42, redakcia@biblica.sk, www.biblica.sk,

František Trstenský, Teologický inštitút, Spišská Kapitula 6, 053 04 Spišské Podhradie (Slovakia), tel.: (00421) 053/419 41 80, f.trstensky@centrum.sk.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe (disketou alebo pripojeným dokumentom e-mailu, podľa možnosti v Microsoft Word formáte s typom písma Times New Roman) alebo vo vytlačenej forme (A4, riadkovanie 1,5). Ak sú používané iné typy písma pre hebrejčinu a gréčtinu ako v BibleWorks, tak upresniť aké. Príspevok typu štúdia, poznámka alebo reflexia musí byť doplnený zhrnutím nie dlhším ako 150 slov, jeho anglickou verzou a zoznamom bibliografie. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov.

Objednávku posielajte na adresu redakcie alebo na kniznica@xaver.sk.

Bankové konto: 4008274864/7500, IBAN: SK28 7500 0000 0040 0827 4864

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia. Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 5,- €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

Lukášova teológia, retrospektíva a aktuálne pozície

Claudio Giovanni Bottini OFM*

Záujem o Lukášovo dielo (Evanjelium podľa Lukáša a Skutky apoštolov = Lk-Sk) nikdy nechýbal u bádateľov v oblasti novozákonnej exegézy a koreňov kresťanstva. Inak tomu ani nemohlo byť, ak si uvedomíme, že Evanjelium spolu so Skutkami apoštolov tvoria viac ako štvrtinu celého Nového zákona.

Napriek tomu sa len od päťdesiatych rokov minulého storočia začalo jasne hovoriť o „Lukášovej teológii“. Nešlo samozrejme o náhly úkaz. Aj keď onou iskrou pre samotnú explóziu lukášovskej teológie bol Ph. Vielhauer¹, k zbieraniu výbušného materiálu – aby sme zostali pri metafore – a k príprave ovzdušia prispeli rôzne etapy poznačené štúdiom synoptikov, zvlášť Lukášovho evanjelia a Skutkov apoštolov.

Vďaka osobitným príspevkom k téme, dnes už nie je ťažkou úlohou urobiť si prehľad interpretácie Lukášovho diela. W. Gasque² a M. Rese³ sledovali dejinný profil interpretácie, jeden Skutkov a druhý Evanjelia, od druhého storočia až podnes. V určitých pohľadoch nápadne podobné monografie od F. Bovona⁴ a E. Rasca⁵ sledovali vývoj výskumu teológie

---

* Katolícke biblické dielo (so sídlom vo Svite) pozvalo na Slovensko prof. Giovanniho Claudia Bottiniho OFM, ktorý v dňoch 14. – 18. marca 2012 vystúpil na rôznych miestach (Bratislava, Badín, Spišská Kapitula a Lendak) s niekoľkými prednáškami. Prednášku publikovanú v tomto čísle preložil z talianskeho originálu SSDr. Pavol Vilhan, PhD.

¹ VIELHAUER, Zum 'Paulinismus' der Apostelgeschichte, 1-15. Autorom ilustrácie je E. RASCO, *La teología de Lucas: origen, desarrollo, orientaciones*, 29.

² GASQUE, W. Ward: *A History of the Criticism of the Acts of the Apostles*, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1975.

³ RESE, Das Lucas-Evangelium, 2258-2328.

⁴ BOVON, François : *Luc le théologien. Vingt-cinq ans de recherches (1950-1975)*, Neuchâtel – Paris: Delachaux & Niestlé, ²1988.

⁵ Porov. pozn. 1.

Lukášovho diela od počiatku až do prvej polovice sedemdesiatych rokov minulého storočia.

1 Smerom k „Lukášovej teológii“

Všetci vyššie spomenutí autori sa zhodujú v tom, že zverejnenie Vielhauerovho článku v roku 1950⁶ a štúdií H. Conzelmana v rokoch 1952⁷ a 1954⁸ boli referenčnými bodmi pre akúkoľvek reč na tému teológie Lk-Sk. Gasque hodnotí Conzelmannov Stred času (*Die Mitte der Zeit*) a Vielhauerov článok za „príspevky, ktoré udali tón väčšine súčasnej diskusie“⁹. Rasco nazýva Vielhauerov článok „poistkou skutočnej explózie lukášovskej teológie“ a Conzelmannovu monografiu zasa „prvým dielom, ktoré sa metodologicky sústreďuje na štúdium redakcie jedného z autorov Nového zákona, a nepochybne za najdôležitejšiu knihu najnovších čias o Lukášovi“¹⁰. Bovon píše, že rok 1950 „predstavuje skutočný prelom v štúdiu Lukáša“¹¹. Rese potvrdzuje, že „krátky dokument“ Vielhauera tvorí „východisko pre modernú diskusiu“¹².

Jednako treba upresniť, že E. Käsemann tesne predtým formuloval závažné tvrdenia vzhľadom na tému ekzeziológie v Lk-Sk. Uvádžam niektoré najvýznamnejšie z nich na pochopenie myšlienky autora:

Bol to Lukáš,... ktorý ako prvý presadzoval proto-katolícku teóriu o tradícii a legitímnosti... Apokalyptický sen najranejšieho kresťanstva židovského pôvodu sa rozbil na rozrastajúcej sa pohanskej cirkvi a v neposlednom rade na Pavlovi, avšak jeho myšlienky sa rozšírili prostredníctvom žido-kresťanskej diaspóry na helenistickej pôde a teraz sa objavujú v novej podobe v proto-katolíckom chápaní cirkvi ako spásnej ustanovizne. Namiesto apokalyptiky nastupuje teológia dejín, ktorá sa zviditeľňuje predovšetkým v úryvkoch zo Skutkov apoštolov. Ich charakteristickou črtou je téza o historickej kontinuite dejín spásy... Tu už Kristov kríž nie je *skandalon* (pohoršenie), ale zlý úmysel Židov, ktorý Boh citelným a viditeľným spôsobom napravil

⁶ Porov. pozn. 1.

⁷ CONZELMANN, Zur Lukasanalyse, 16-33.

⁸ CONZELMANN, *Die Mitte der Zeit. Studien zur Theologie des Lukas*, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1954.⁷1977.

⁹ GASQUE, *A History*, 283.

¹⁰ RASCO, *La teología*, 29, 35.

¹¹ BOVON, *Luc le théologien*, 7.

¹² RESE, *Das Lukas-Evangelium*, 2300.

na Veľkú noc. Cirkev zasa predstavuje skutočný cieľ dejín vyjadrený povznášajúcimi pojmami... *Theologia gloriae* (teológia slávy) teraz nastupuje na miesto *theologia crucis* (teológie kríža).¹³

Ide o konferenciu, ktorú mal Käsemann v roku 1949, no tieto myšlienky už prezentoval vo viacerých publikáciách¹⁴.

Vplyvný Vielhauerov článok Zum 'Paulinismus' der Apostelgeschichte („O ‚pavlinizme‘ v Skutkoch apoštolov“) porovnáva v štyroch presných bodoch teológiu „lukášovského Pavla“, ako ju podávajú Skutky apoštolov, s teológiou „Pavla historického“, ako ho predstavujú listy Rimanom, Galat'anom a Korint'anom.

Z porovnania témy prirodzenej teológie (úplne založenej na štúdiu Sk 17 M. Dibeliom¹⁵) vyplýva, že myšlienky Pavlovej reči na Areopágu sú v podstate odvodené z helenizmu; toto myslenie odráža jasný nepavlovský postoj voči pohanskému náboženstvu; v jeho reči sa nedajú nájsť známky Pavlovej prirodzenej teológie: dôraz sa kladie na ľudský hriech a Boží hnev a na pojmy hriechu, milosti a kríža. Oveľa viac než k Pavlovi sa reč zo Sk 17 približuje k apologétom druhého storočia.

Na tému Zákona Vielhauerom začaté porovnanie ešte viac zvýraznilo kontrast medzi Pavlom a Lukášom. Misijná metóda Pavla, ktorý vždy kázal najprv v synagóge a len potom sa obracal na pohanov (porov. Sk 13,14.46-48), jeho podriadenosť autoritám v Jeruzaleme, Timotejova obriezka (Sk 16,3), šírenie apoštolských rozhodnutí (16,4), zloženie sľubu (18,18), cesty do Jeruzalema so zámerom zúčastniť sa židovských sviatkov (18,21; 20,16), súhlas s Jakubovou radou ohľadom zrušenia nazirejského sľubu pre štyroch členov jeruzalemskej komunity (21,23-26), trvanie na farizejskej totožnosti (23,6; 26,5) a tvrdenie, že je v putách len pre nádej vzkriesenia z mŕtvych (23,6) sú pre Vielhauera všetko body, v ktorých sa lukášovský Pavol zdá byť úplne

¹³ KÄSEMANN, *Ufficio e comunità nel Nuovo Testamento*, 26-27.

¹⁴ KÄSEMANN, *Aus der neutestamentlichen Arbeit der letzten Jahre*, 195-223, najmä 219; KÄSEMANN, *Probleme neutestamentlicher Arbeit in Deutschland*, 133-152, najmä 141; KÄSEMANN, *Die Johannesjünger von Ephesus*, 144-154; KÄSEMANN, *Il canone neotestamentario fonda l'unità della chiesa?*, 58-68; KÄSEMANN, *Eine Apologie der urchristlichen Eschatologie*, 272-296, najmä 279; KÄSEMANN, *Il problema del Gesù storico*, 30-57, najmä 41-42; KÄSEMANN, *Neutestamentliche Frage von heute*, 1-21.

¹⁵ DIBELIUS, *Paulus auf dem Areopag*, 29-70.

lojálny voči Zákonomu a v úplnom kontraste s historickým Pavlom, ktorý s ním naopak polemizuje (porov. napríklad list Galat'anom).

Aj Sk 13,38-39 ako jediný zjavný odkaz na ospravedlivenie v Pavlových rečiach, vyzdvihujú ten istý kontrast na tému Zákona. Podľa Vielhauera v tomto úryvku sa ospravedlivenie pripodobňuje odpusteniu hriechov a chápe sa tak v úplne negatívnom zmysle. Toto Pavol nikdy nerobil. Okrem toho sa zmienka „odpustenie hriechov“ nenachádza nikde vo veľkých listoch, ale skôr v Kol 1,14 a v Ef 1,7; v Sk 13,38 má ten istý význam, ktorý sa nachádza v Petrových rečiach (2,38; 3,19; 5,31; 10,43) a spája sa s mesiášstvom a Ježišovým vzkriesením bez toho, žeby bola reč o jeho smrti. Tento spôsob chápania ospravedlivenia sa odvodzuje z lukášovského chápania Zákona a nemá v sebe nič pavlovské. Lukáš ako Grék a pohano-kresťan ďalšej generácie, nikdy nemal skúsenosť so Zákonom ako cestou k spáse a preto nedokázal pochopiť jednak radikálnu pavlovskú antitézou medzi Zákonom a Kristom, a ani konflikt, ktorý zaťažoval prvotnú Cirkev na tému Zákona. Takto zatiaľ čo Lukáš hovorí o nedostatočnosti Zákona, Pavol hovorí o ciele Zákona, ktorým je Kristus (Rim 10,4).

Ešte jasnejší rozdiel medzi Lukášom a Pavlom badá Vielhauer na poli kristológie. V Skutkoch sa Pavlovo poslanstvo vyjadruje väčšinou všeobecnými pojmami: „kráľovstvo“ alebo „Božie kráľovstvo“ (Sk 19,8; 20,25; 28,23-31); Ježiš (19,13; 22,18); „mŕtvy Ježiš, o ktorom Pavol tvrdí, že žije“ (25,19); „svedčil si o mne“ (23,11); „Ježiš a zmŕtvychvstanie“ (17,18). Obsah Pavlovho kázania sa často vyjadruje ako „celá Božia vôľa“ (20,27), „evanjelium Božej milosti“ (20,24), pokánie a obrátenie (26,20; porov. 20,21), predpoveď Zákona a prorokov a nádej otcov na vzkriesenie z mŕtvych (23,6; 24,14-15; 26,6-8; 28,20). Jedinými dvoma úryvkami obsahujúcimi širšie kristologické tvrdenia sú 13,16-43 a 26,22-23. Podľa Vielhauera pozorný rozbor ukazuje, že odrážajú kristológiu, ktorá nebola vyvinutá v prvotnej Cirkvi a nie je v nich nič typicky pavlovské ani lukášovské. V „adopcionistickej“ kristológii lukášovského Pavla sa nehovorí nič o pre-existencii Krista, obľúbenej historickým Pavlom, ani sa v nej nenachádza stopa po jeho soteriológii, to jest o spáse naplno uskutočnenej Kristovým krížom. Ježišovo ukrižovanie, najmä podľa tvrdení z reči v Sk 13 je súdnickou chybou a hriechom Hebrejov, ktorí napriek Písmu nespoznali Ježišovo mesiášstvo. Moc povýšeného Mesiáša, ktorá sa vyjadruje v usmerňovaní poslania Cirkvi prostredníctvom jeho Ducha (13,2; 16,6-7) a v zázrakoch konaných v jeho „mene“, sa naplní len vo chvíli parúzie (3,19-21).

Potom, čo sme doteraz zistili o primárno pavlovskom obsahu Pavlových rečí v Skutkoch je pochopiteľné, že Vielhauerovo porovnanie na tému eschatológie nemôže byť v neprospech Lukáša. Podľa Vielhauera lukášovský Pavol kladie eschatológiu na okraj ako nádej na zmŕtvychvstanie a vieru v návrat Krista ako sudcu sveta (17,30-31), a z tohto hľadiska ako motív pozvania k obráteniu. Zo stredu Pavlovej viery bola eschatológia vytlačená na koniec a stala sa z nej téma o „posledných veciach“. A to ešte nie je všetko. Vielhauer tvrdí, že Lukáš sa neodlišuje len od Pavla, ale aj od prvej Cirkvi, ktorá v bezprostrednej budúcnosti očakávala Kristov návrat, vzkriesenie z mŕtvych a koniec sveta, a uvažovala o parúzii ako o počiatku novej doby alebo veku. Pavol, ktorý žil v očakávaní blízkeho príchodu parúzie nachádzal v tejto skutočnosti motív pre svoje poslanie a v podstate podľa neho usporadúval svoj vzťah k svetu v duchu morálky „akoby nie“ (1Kor 7,29-31). Lukáš naopak chápe históriu ako neustály proces dejín spásy, kde sa parúzia presúva do vzdialenej budúcnosti, zatiaľ čo sa Cirkev zakoreňuje v dejinách a vo svete, a pripravuje sa na dlhé obdobie života a rozmachu.

Samotný fakt, že Lukáš napísal Skutky apoštolov, sa považoval za dôkaz o rozdielnosti pohľadov Pavla a tretieho evanjelistu. Dokiaľ kresťania očakávali blížiaci sa koniec sveta, nijako sa nezaujímal o vlastné dejiny. Podľa Vielhauera Lukáš odhaľuje svoju koncepciu dejín spásy ako histórie, majúť na zreteli posvätný príbeh o Ježišovi, o Ježišových svedkoch, o misionároch a spoločenstvách. Prostredníctvom Evanjelia a Skutkov vlastne píše časť histórie ako dejín spásy a preto predstavuje dejiny spásy ako časť histórie. Touto historiografickou víziou sa už Lukáš neradí do prostredia prvej kresťanskej generácie, ale do prostredia tvoriacej sa prvej katolíckej cirkvi. Toto zdôrazňovanie dejín spásy, na rozdiel od perspektívy Pavla a prvej kresťanskej generácie, vytvára pre Vielhauera podstatný aspekt Lukášovej teológie.

Záverom, podľa Vielhauera, „pavlinizmus“ v Skutkoch apoštolov neznamena nič viac než horlivosť v univerzálnom poslaní k pohanom a uctievanie najväčšieho misionára národov, inak sa tam nenachádza žiadna špecificky pavlovská myšlienka. Kristológia autora Skutkov je pred-pavlovská, zatiaľ čo prirodzená teológia, pojem Zákona a eschatológie sú po-pavlovské.

Vo Vielhauerovom myslení možno jasne cítiť vplyvy M. Dibelia (1883-1947) a F. C. Overbecka (1837-1905), ako aj problematiku, na ktorú upozornil F. C. Baur (1792-1860) v polovici 19. storočia. Jednako však jeho postoj nie je dôležitý ako cieľový bod interpretačného prúdu alebo ako znovunastolenie

týmto prúdom navrhovanej kritickej tézy, ale ako východiskový a referenčný bod pre celý nasledujúci výskum v teológii Lk-Sk.

Kritické čítanie Vielhauerovho článku odhaľuje množstvo svojvoľných tvrdení a nepodložených exegetických predpokladov, a možno aj nesprávnych uzáverov. Gasque tvrdí, že je ťažké nájsť lepší príklad predpojatého kritickeho výskumu na ilustráciu nesprávnej metodológie a teologickej odchýlky. „A predsa – pokračuje Gasque – tento obrovský vplyv, ktorý dosiahol stručný a možno povedať aj nesprávne pochopený mysliteľ vo vedeckom svete Nového zákona, vzbudzuje úžas... Pre nestranného pozorovateľa je dostatočne zrejmé, že Vielhauer predpokladá to, čo treba ešte dokázať. V opačnom prípade treba pochybovať, či jeho chápanie ‚ozajstného Pavla‘ nie je len výsledkom predstavivosti pod vplyvom existencialistickej exegézy. Je možné tvrdiť, že podľa tohto mysliteľa sú Lukášov Pavol i historický Pavol v podstate viac Vielhauerovskými Pavlami, než predstaviteľmi Pavla zo Skutkov a Pavla z listov.“¹⁶

Conzelmannova¹⁷ monografia, pri systematickom použití metódy dejín redakcie, sa snaží osvetliť základné črty teologického videnia Lukáša.

Ten tvrdí, že Lukáš nepatrí k prvej kresťanskej generácii a že nemal osobný kontakt s nikým z prvých učeníkov. Autora Lk-Sk teda netreba stotožňovať s Lukášom podľa tradície, ani s nikým zo spoločníkov na Pavlových cestách. Ide skôr o člena tretej kresťanskej generácie, ktorý hľadá na „počiatok“, čiže zrod Cirkvi, ako na niečo jedinečné a neopakovateľné. Základným problémom, s ktorým sa on a jeho generácia musela vysporiadať, bola oneskorená parúzia. Preto sa písaním Evanjelia a Skutkov hľadalo riešenie tohto zásadného problému neuskutočneného návratu Pána a to sa docielilo sformulovaním filozofie dejín.

Conzelmann rozvrhol program dejín spásy na tri epochy alebo časy, v ktorých sa uskutočňuje Boží plán, od stvorenia až po parúziu: (1) čas Izraela (Zákona a Prorokov), ktorý sa končí službou Jána Krstiteľa (Lk 16,16 „Zákon a Proroci až po Jána: odteraz sa ohlasuje Božie kráľovstvo a každý sa má snažiť doň vojsť“); (2) čas Ježišovej služby ako „stredobod“ dejín (4,16-20 a Sk 10,38); a (3) čas Cirkvi (Ducha Svätého), čiže epochu od nanebovystúpenia až po Kristov druhý príchod.

¹⁶ GASQUE, *A History*, 287-288.

¹⁷ Porov. pozn. 8.

Takto bol Lukáš podľa Conzelmana prvý, kto sa zamýšľal nad dejinami Cirkvi a navrhol, že Cirkev nemusí čakať na parúziu ako na blížiacu sa udalosť. Čiže čas čakania a nádeje na Pánov návrat nadobúda pozitívny význam, pretože nahrádza jednu z epoch dejín spásy, v ktorej Boh pôsobí vo svete prostredníctvom Cirkvi.

2 Hodnotenia a výsledky

Na základe tohto prieskumu možno konštatovať, že len čo sa začala rýsovať Lukášova teológia prostredníctvom štúdia redakcie, vzniesli sa voči nej prvé výhrady a kritika. Táto skutočnosť nemohla ostať bez dôsledkov, pretože išlo o kritické hodnotenia týkajúce sa nielen vzťahu Lukáš-Pavol, ale spochybňovali aj problém kánona, pastoračného života, ohlasovania v Cirkvi a chápania proto-katolicizmu¹⁸.

Otázky, ktoré títo priekopníci v štúdiu lukášovskej teológie riešili, sa priamo alebo nepriamo stali podnetom pre obrovský bibliografický rozkvet. V šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch vedci kritizovali, potvrdzovali alebo upravovali rozličné interpretácie, pričom niekedy zvyšovali tón diskusie najmä v radoch protestantských autorov. Takže ak Käsemann v roku 1960 hovoril o „pálčivom lukášovskom probléme“¹⁹, W. C. van Unnik v roku 1968 písal, že lukášovské dielo sa stalo „búrlivým centrom súčasného vedeckého výskumu“²⁰ a W. G. Kümmel v roku 1970 nazval svoj článok: „Lukáš obžalovaný súčasnou teológiou“²¹. V roku 1976 C. H. Talbert významne hovorí o ešte „pohyblivých pieskoch“ vzhľadom na štúdiá Lukáša²². Nemožno sa teda čudovať, že ku koncu sedemdesiatych rokov došlo k diskusii s použitím výrazu „lukášovská otázka“²³.

---

¹⁸ Pre kontroverziu, ktorú v týchto otázkach podnietil Vielhauerov článok a ktorej protagonisti boli okrem samotného Vielhauera aj vedci ako Bauernfeind, Andersen a Harbsmeier, porov. odvolávky v HÄNCHEN, *Die Apostelgeschichte*, 61, pozn. 4; RASCO, *La teología*, 30-31, pozn. 84; 147-148, pozn. 433-434. O „proto-katolicizme“, porov. TURRO, *Canonicità*, 94-96; FUSCO, *Sul concetto di protocattolicesimo*, 401-434.

¹⁹ KÄSEMANN, *Vorwort*, 8.

²⁰ VAN UNNIK, *Luke-Acts*, 15-32.

²¹ KÜMMEL, *Luc en accusation dans la théologie contemporaine*, 265-281.

²² TALBERT, *Shifting Sands*, 381-395.

²³ PANIMOLLE, *Il discorso di Pietro all'assemblea apostolica*, 269.

Práve spomínaný Kümmelov článok zhrnul v piatich bodoch „obžaloby“ vznesené voči Lukášovej teológii, ktoré sa dajú vysloviť schematicky nasledovným spôsobom.

(a) Lukáš prehliada očakávanie blížiaceho sa príchodu Božieho kráľovstva a následne sa nezaujíma o časy a chvíle konca, ale nahrádza meškanie parúzie útekem k dejinám spásy v troch časoch.

(b) Lukáš buď nepochopil alebo zmiernil význam a spásonosný dosah Ježišovej smrti.

(c) Lukáš je iniciátorom alebo predstaviteľom proto-katolicizmu, pričom zaradil Ježišov život do minulosti, preniesol absolútnu hodnotu na apoštolskú tradíciu ako na jedinú prístupovú cestu k Ježišovi, apoštolov považoval za záruku evanjeliovej tradície a obhajoval predstavu postupnosti založenej na apoštoloch.

(d) Lukáš, stimulovaný svojou tendenciou vytvárať dejinné záruky a dávať veci do historického kontextu verí, že možno poskytnúť záruky pravdy a nevyhnutnosti viery, a tak chce svojím dielom odovzdať takéto záruky ďalším, pričom tým upúšťal od pôvodného kerygmatického zmyslu Ježišovej tradície.

(e) Pri písaní dejín prvotnej kresťanskej komunity, a potom ako prehovoril o živote, diele a smrti Ježiša, Lukáš odhaľuje svoje nepochopenie kerygmy, zrieka sa apokalyptickej eschatológie a bez určenia dátumu aktualizuje koniec sveta.

Ten istý Kümmel sa v druhej časti svojho článku zaoberá bod za bodom odpoveďou na kritiky nasmerované voči lukášovskej teológii, odkazujúc aj na mnohých autorov, ktorí ju napádali. S úmyslom dať čo najúplnejší restrospektívny pohľad by som chcel poukázať na to, aké sú črty alebo súčasné orientácie vo výskume lukášovského diela všeobecne a osobitne jeho teológie²⁴.

(a) Súčasné bádanie prispelo k prekonaniu možnosti zaťažujúcej interpretáciu Lukáša od 19. storočia, čiže stavaniu možnosti alebo aspektu tzv. tendenčnej kritiky („Tendenzkritik“), ktorá sa zaoberala štúdiom „tendencie“ alebo osobitným teologickým pohľadom v historickom kontexte prvotného kresťanstva, do kontrastu voči metóde literárnej kritiky alebo kritiky prameňov. Dnes sa všeobecne uznáva, že nemožno dosiahnuť žiaden pokrok v štúdiu Lukášovho diela bez presného určenia vzťahu medzi tradíciou a redakciou.

²⁴ K týmto údajom porov. RESE, *Neuere Lukas-Arbeiten*, 227-228; *Das Lukas-Evangelium*, 2312-2313; RICHARD, *Luke*, 3-15; FUSCO, *Atti degli Apostoli*, 128-137.847-851.

(b) Podobný súhlas medzi vedcami sa v súčasnosti nachádza v tvrdení, že autor lukášovského diela nebol iba obyčajným redaktorom alebo zberateľom, ale aj teológom.

(c) Zosilnela mienka, že Lukášovo evanjelium a Skutky apoštolov sú súčasťou jedného diela a väčšina dnešných výskumov sa odvoláva súčasne na obidva spisy.

(d) V najnovšej dobe sa medzi bádateľmi dvíha kritika alebo výhrady vzhľadom na metódu dejín redakcie, ktorej použitie musí byť doplnené o ďalšie metódy.

(e) Od kritického, ba až negatívneho hodnotenia Lukášovej teológie motivovaného väčšinou konfrontáciou s pavlovskou teológiou, sa prešlo k veľmi pozitívnemu samostatnému pohľadu.

3 Aktuálne výskumy a štúdium

O súčasnom stave výskumu môžem povedať, že z teologického pohľadu vlastného našej úvahe, nechýba určitá vzácna syntéza, najmä u P. Pokorného²⁵ študujúceho celé lukášovské dielo, a ešte u J. B. Greena študujúceho Evanjelium²⁶. Nemožno nespomenúť aj tie, ktoré boli vypracované naratívnu metódou vedcami ako J.-N. Aletti²⁷, G. Wasserberg²⁸, C. H. T. Fletscher-Louis²⁹ a G. Segalla³⁰. Obmedzený prehľad tvorby tohto typu na tému lukášovskej teológie je dostupný aj v taliančine³¹.

---

²⁵ POKORNÝ, Petr: *Theologie der lukanischen Schriften*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998.

²⁶ GREEN, Joel B.: *The Theology of the Gospel of Luke* (NT Theology), Cambridge: University Press, 1995.

²⁷ ALETTI, Jean-Noël: *Il racconto come teologia. Studio narrativo del terzo Vangelo e degli Atti degli Apostoli*, Bologna: Dehoniane, 1996.

²⁸ WASSERBERG, Günter: *Aus Israels Mitte-Heil für die Welt. Eine narrativ-exegetische Studie zur Theologie des Lukas* (BZNW 92), Berlin: Walter de Gruyter, 1998.

²⁹ FLETSCHER-LOUIS, Crispin H. T.: *Luke-Acts. Angels, Christology and Soteriology* (WUNT 2.94), Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1997.

³⁰ SEGALLA, Giuseppe: La memoria teologica di Gesù nell'opera storica di Luca (Vangelo e Atti). In: Giuseppe SEGALLA: *Teologia biblica del Nuovo Testamento* (Logos. Corso di Studi Biblici 8/2), Leumann (Torino): Elledici, 2006.

³¹ Jeho autorom je odborník na Lukášovo evanjelium: TREMOLADA, La teologia di Luca, 59-108.

Najväčší záujem si zasluhuje majstrovská syntéza F. Hahna³², ktorá kladie veľkú pozornosť na obsah textov. Rovnako zaujímavé je aj kritickejšie dielo od U. Schnelle³³, nevynímajúc dielo H. Hübnera³⁴, ktoré sa v podstate opiera o použitie Písma alebo Starého zákona v oboch Lukášových dielach. Od toho totiž závisí dejinno-spásny princíp „prisľúbenia a naplnenia“, ktoré použil na usporiadanie rozprávania v dvoch zväzkoch do jednotného diela, ako to potvrdzujú solídne výskumy na túto tému (pozri J. A. Fitzmyer a C. A. Evans – J. A. Sanders; D. Rusam³⁵).

Na tieto výskumy nadväzuje základná téza, s ktorou sa stotožňujem a vykladám ju v knihe z roku 1992 opätovne vydanej pred niekoľkými mesiacmi a doplnenej o doslov (Introduzione all'opera di Luca. Aspetti teologici, Jerusalem 1992; 2011). Nadväzujúc na priekopnícku prácu C. H. Talberta³⁶, ktorú zavšíl R. C. Tannehill³⁷, som predložil teológiu Lukášovho evanjelia a Skutkov apoštolov akoby išlo o jedno dielo. K tomu ma povzbudil sám autor, ktorý na začiatku Skutkov (1,1) predstavuje svoje Evanjelium ako „prvú reč“ (*ton proton logon*), a k nej potom pridáva „druhú reč“. Táto sa spája s predchádzajúcou rečou prostredníctvom opakovania tematického motívu „spásy“ (*to soterion*) určenej všetkým národom, a svojím umiestnením na konci (Sk 28,28) úmyselne opakuje vyhlásenie, ktorým sa slovami staručkého Simeona začínalo rozprávanie prvej reči („moje oči uvideli tvoju spásu [*to soterion sou*], ktorú si pripravil pred tvárou všetkých národov“: Lk 2,30-31). Ako je známe, tieto slová nachádzajú účinnú odozvu v poverení, ktoré dal vzkriesený Ježiš svojim apoštolom v Lk 24,47 a v Sk 1,8.

Túto očividnú literárnu jednotu alebo jednotný zámer, ktorý sme práve spomenuli, začlenili do svojej vízie aj vydania exegetických zbierok

³² HAHN, *Theologie des Neuen Testaments*, 547-583, bibliografia 818-821.

³³ SCHNELLE, *Theologie des Neuen Testaments*, 431-489.

³⁴ HÜBNER, *Biblische Theologie des Neuen Testaments*, 120-151.

³⁵ Pozri aj FITZMYER, The Use of the Old Testament in Luke-Acts, 524-538; EVANS, Craig A. – SANDERS, James A. (eds.): *Luke and Scripture. The Function of Sacred Tradition in L-Acts*, Minneapolis: Fortress, 1993; RUSAM, D.: *Das Alte Testament bei Lukas* (BznW 112), Berlin: Walter de Gruyter, 2003.

³⁶ TALBERT, Charles H.: *Literary Patterns*, Missoula: Scholars Press, 1974.

³⁷ TANNEHILL, Robert C.: *The Narrative Unity of Luke-Acts*, 2 vols., Philadelphia: Fortress, 1986.1990.

P. Luomanena³⁸, C. M. Tucketta³⁹ a J. Verheydena⁴⁰, a potvrdili ju aj formálne a literárne analýzy T. Bergholtza⁴¹, ale najmä R. J. Denova⁴². Ten identifikoval prorocké tradície, ktoré Lukáš použil na usporiadanie oboch diel podľa schémy „prisľúbení“ a ich „naplnenia“, čomu aj M. I. Strauss⁴³ venoval osobitnú štúdiu. Jednako je však diskusia ešte otvorená a preveruje sa (pozri: M. C. Persons – R. I. Pervo⁴⁴ a status quaestionis u M. F. Birda⁴⁵). Zdá sa mi, že jednotný autorský zámer (Sk 1,1-3) úplne nevylučuje hypotézu, že mohlo dôjsť k rozhodnému neskoršiemu redakčnému zásahu za účelom zjednotenia obidvoch diel, ktoré vznikli nezávisle od seba a sú literárne odlišné (porov. P. Walters⁴⁶).

V skutočnosti sa toto naplnenie prisľúbení vzťahuje na Ježiša Krista v Evanjeliu (porov. Lk 4,21: *semeron peplerotai he graphe aute* a 24,44: *dei peplerotai panta ta gegrammata... peri emou*) a na jeho ohlasovanie v Skutkoch pre formovanie „Cirkvi“, ako uskutočňovanie Božieho kráľovstva vo svete (porov. Sk 2,1-41 so Sk 13,46-48 a 28,25-28)⁴⁷. Najvýznamnejšou

³⁸ LUOMANEN, Petri (ed.): *Luke-Acts. Scandinavian Perspectives* (SESJ 54), Helsinki: The Finnish Exegetical Society in Helsinki, 1991.

³⁹ TUCKETT, Christopher M. (ed.): *Luke's Literary Achievement* (JSnT.S 116), Sheffield: Academic Press, 1995.

⁴⁰ VERHEYDEN, Joseph (ed.): *The Unity of Luke-Acts* (BETI 112), Leuven: Peeters, 1991.

⁴¹ BERGHOLTZ, Thomas: *Der Aufbau des lukanischen Doppelwerkes. Untersuchungen zum formal-literarischen Charakter von Lukas-Evangelium und Apostelgeschichte* (EHS.T 545), Frankfurt am Main: Peter Lang, 1995.

⁴² DENOVA, Rebeca I.: *The Things Accomplished Among Us. Prophetic Traditions in the Structural Pattern of Luke-Acts* (JSNT.S 141), Sheffield: Academic Press, 1997.

⁴³ STRAUSS, Mark L.: *The Davidic Messiah in Luke-Acts. The Promise and Fulfillment in Lucan Christology* (JSNT.S 110), Sheffield: Academic Press, 1995.

⁴⁴ PERSONS, Mikeal C. – PERVO, Richard I.: *Rethinking Luke and Acts*, Minneapolis: Fortress Press, 1993.

⁴⁵ BIRD, The Unity of Luke/Acts in recent discussion, 425-448.

⁴⁶ WALTERS, Patricia: *The Assumed Authorial Unity of Luke and Acts. A Reassessment of the Evidence* (SNTS.MS 145), Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

⁴⁷ Porov. KORN, Manfred: *Die Geschichte Jesu in veränderter Zeit. Studien zur bleibenden Bedeutung Jesu im lukanischen Doppelwerk* (WunT 2.51), Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1993; BUCKWALTER, Douglas H.: *The Character of Luke's Christology*, Cambridge: University Press, 1996. MATERA, *New Testament Christology*, 49-83.

novinkou vo výskume lukášovskej kristológie je však bezpochyby prehodnotenie jeho teológie kríža (theologia crucis)⁴⁸. Potvrzuje ju zrejmä skutočnosť, že ku trom predpovediam prevzatým z Marka (v Lk 9,18-22.43-45 s 18,31-34), Lukáš pridáva ďalšie tri (12,49-50; 13,31-33 a 17,25) pri svojej „ceste do Jeruzalema“, ktorú dáva opäť do stredu pozornosti, buď preto, aby spochybnil jej existenciu⁴⁹, alebo preto, aby potvrdil svoju nepochybnú naratívnu genialitu⁵⁰.

Každopádne sa uznáva, že v Skutkoch apoštolov rozhodne prevláda teológia vzkriesenia (theologia resurrectionis)⁵¹. V nich sa totiž stavia do protikladu Ježišova smrť zapríčinená neposlušnosťou židov a systematicky zostavené dielo Boha, ktorý ho navracia k životu prostredníctvom vzkriesenia (Sk 2,22-24; 3,13a-15b; 4,10; 5,30b-31a; 10,38-40; 13,30-31). Teda aj soteriológia v Lk-Sk je opäť rehabilitovaná spravodlivosťou⁵², najmä uznaním spásnej hodnoty, ktorú pripisuje Ježišovej smrti, ako to dokazuje odkaz na Iz 52,13-53,12 (LXX) v oboch dielach (Lk 22,37 = Iz 53,12; Sk 8,32-33 = Iz 53,7-8; porov. tiež Sk 3,13 s ozvenou v Iz 53,11.13). Ale odkaz na „výkupnú krv“ je zrejmy v Sk 20,28 a výrok o jeho „smrti na odpustenie hriechov“ je vyjadrený naratívnu formou v Lk 24,47 (porov. Mt 26,28)⁵³.

V pneumatológii nemáme nové príspevky, jedine opätovné potvrdenie známeho nadšenia v Duchu a jeho diele v Lk-Sk⁵⁴, hoci niektoré výskumy si

⁴⁸ DOBLE, Peter: *The paradox of salvation. Luke's Theology of the Cross* (SNTSMS 87), Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

⁴⁹ Porov. BENDEMANN, Reinhard Von: *Zwischen doxa und stauros. Eine exegetische Untersuchung der Texte des sogenannten Reiseberichts im Lukasevangelium* (BZNW 201), Berlin: Walter de Gruyter, 2001.

⁵⁰ Porov. LÖNING, Karl: *Das Geschichtswerk des Lukas*, Bd I. Israels Hoffnung und Gottesgeheimnisse, Bd II. Der Weg Jesu, Stuttgart: Kohlhammer, 1997.2006; MAYER, Edgar: *Die Reise-erzählung des Lukas (Lk 9,51-19,10). Entscheidung in der Wüste* (EHS.T 554), Frankfurt am Main: Lang, 1996; MATERA, Jesus's Journey to Jerusalem, 57-77.

⁵¹ KNÖPLER, Beobachtungen zur lukanischen theologia resurrectionis, 51-62.

⁵² Porov. HAGENE, Sylvia: *Zeiten der Wiederherstellung. Studien zur lukanischen Geschichtstheologie als Soteriologie* (NTA 42), Münster: Aschendorff, 2003; STEYN, Soteriological Perspectives in Luke's Gospel, 67-99; VAN ZYL, The Soteriology of Acts, 133-160; RUIZ FREITES, Gonzalo A.: *El carácter salvífico de la muerte de Jesús en la narración de San Lucas. Estudio exegético de Lc 23,33-49 desde la perspectiva soteriológica lucana*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2010.

⁵³ KORN, *Die Geschichte Jesu in veränderter Zeit*, 173-258.

⁵⁴ Porov. MENZIES, Robert P.: *The Development of Early Christian Pneumatology, With Special Reference to Luke-Acts* (JSnT.S 54), Sheffield: Academic Press, 1991;

osobitne všímajú „krst v Duchu“, ktorého Kristus prisľúbil tým, čo ho nasledujú (Sk 1,5; porov. Lk 3,16 so Sk 2,1-4)⁵⁵; a najmä na jeho misionársku účinnosť⁵⁶. Je to naozaj Duch, ktorý vedie poslanie apoštolov k národom (8,29; 10,19.44; 11,12; 13,2) a On formuje Cirkev svojou neviditeľnou, ale pôsobivou činnosťou, ktorá premieňa mnoho národov do jedného prostredníctvom toho istého ohlasovania vyvolávajúceho vieru v tých, čo ho počúvajú. (porov. 2,1-21). Je to vždy ten istý Duch, čo ju vedie v teoretickom a praktickom rozhodovaní, ktoré upevňuje jej jednotu (Sk 15,28). Preto nie je chybou hovoriť o „Cirkvi Ducha“ a o „Duchu Cirkvi“⁵⁷.

Týmto spôsobom sme vyslovili všetko podstatné aj o ekleziológii, ktorou sa zaoberajú niektoré solídne syntézy podľa tradičnej metódy⁵⁸ a zopár nových výskumov o jej ustanovení ako „Božieho ľudu“ vo svetle Písma⁵⁹. Avšak o relevantnosti tohto označenia pretrváva zásadná exegetická pochybnosť: iba v Sk 18,30 sa budúci veriaci označujú ako *laos*. A to je málo na obhajovanie takej dejinno-spásnej kategórie pre definíciu „Cirkvi“, ktorá sa objavuje ako taká od začiatku svojho formovania (Sk 5,11; 8,1 9,31; porov. 15,4.22). Teda problém teologického vzťahu k „Izraelu“ je ešte otvorený a môže sa naznačiť nasledujúcou otázkou: Je formovanie Cirkvi nádejnou „obnovou Izraela“? (pozri Sk 1,6 s 15,15-17 = Am 9,11-12 [LXX]; ale proti Sk 3,21). No mohli by sme sa tiež pýtať: Nahradila Cirkev Izrael? Nie!⁶⁰. Napriek tomu sa zdá, že Lukáš to naznačuje⁶¹.

BONNAH, George K. A.: *The Holy Spirit. A Narrative Factor in the Acts of the Apostles* (SBB 58), Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 2007.

⁵⁵ KIM, Hee-Seong: *Die Geisttaufe des Messias. Eine kompositionsgeschichtliche Untersuchung des lukanischen Doppelwerkes. Ein Beitrag zur Theologie und Intention des Lukas* (KEK I,3), Göttingen: Lang, 1996.

⁵⁶ Porov. PENNY, John M.: *The Missionary Emphasis of Lucan Pneumatology* (JPhT.S 12), Sheffield: Academic Press, 1997.

⁵⁷ Porov. SÖDING, Geist der Kirche-Kirche des Geistes, 16-67.

⁵⁸ Napríklad ROLOFF, *Die Kirche im Neuen Testament*, 190-221; KAMPLING, *Erinnernden Anfang*, 139-160.

⁵⁹ RHEINHARDT, Wolfgang: *Das Wachstum des Gottesvolkes. Untersuchungen zum Gemeindegewachstum im lukanischen Doppelwerk auf dem Hintergrund des Alten Testaments*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1995.

⁶⁰ Porov. EISEN, Ute E.: *Die Poetik der Apostelgeschichte. Eine narratologische Studie* (NTOA 58), Fribourg: Academic Press, 2006; RAVENS, David: *Luke and the Restoration of Israel* (JSNT.S 119), Sheffield: Academic Press, 1995.

⁶¹ Pozri MOESSNER David P. (ed.): *Jesus and the Heritage of Israel. Luke's*

Týmto sme sa dostali k eschatológii a teda k pojmu „Božieho kráľovstva“ (*basileia tou theou*), ktoré je opäť predmetom výskumu⁶², a zostáva najuniverzálnejšou kategóriou lukášovskej teológie, pretože Boh v ňom plánoval zhromaždiť všetky národy podľa svojho spásneho plánu⁶³. To sa objavuje už v citovanom Lk 2,29-30, ako aj v Lk 3,6, ktorý cituje Iz 40,5 (LXX): „každé telo uvidí Božiu spásu“, spolu s Lk 24,47, kde sa píše, že ohlasovanie *metanoie* na odpustenie hriechov je určené všetkým národom (*panta ta ethne*), so Sk 1,8, kde Ježiš pozýva k vydávaniu svedectva „až po samý kraj zeme“ a Sk 28,28, kde Pavol slávnostne vyhlasuje: „Nech je vám teda známe, že sa táto Božia spása posielala pohanom. Oni budú počúvať“. A to sa dialo ohlasovaním „Božieho kráľovstva“(!) (28,31)⁶⁴.

Pokiaľ sa niekto zaujíma o Lukášovu etiku, ktorej som sa venoval len nepriamo (istý recenzent ma za to aj kritizoval!), má možnosť nájsť užitočné podnety i v taliančine⁶⁵.

Ako možno vidieť, cesta, ktorú súčasný výskum podnikol preto, aby objavil a definoval špecifickú Lukášovu teológiu, nebola ani krátka ani jednoduchá. Mnohé názory prijímajú a zdieľajú všetci alebo väčšina vedcov, iné zostávajú otvorené na diskusiu a na ďalšie štúdium posolstva Lukáša, ktorý je fascinujúcim a inšpirujúcim rozprávačom – teológom Nového zákona.

Narrative Claim Upon Israel's Legacy, Harrisburg: Trinity Press International, 1999.

⁶² PRIEUR, Alexander: *Die Verkündigung der Gottesherrschaft. Exegetische Studien zum lukanischen Verständnis von basileia tou theou* (WUNT 2.89), Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1996.

⁶³ SQUIRES, John T.: *The Plan of God in Luke-Acts* (SNTSMS 76), Cambridge: Cambridge University Press, 1993.²1998.

⁶⁴ Porov. LANE, Thomas J.: *Luke and the Gentile Mission. Gospel Anticipates Acts* (EHS.T 571), Frankfurt am Main: Peter Lang, 1996; MEEKS, James A.: *The Gentile Mission in Old Testament Citations in Acts: Text, Hermeneutic, and Purpose* (LNTS 385), London: T&T Clark, 2008.

⁶⁵ Pozri aj štúdie od SEGALLA, Etica ed escatologia futura, 165-178 a SEGALLA, L'etica narrativa per modelli in Luca-Atti, 163-214.

Zoznam použitej literatúry

- ALETTI, Jean-Noël: *Il racconto come teologia. Studio narrativo del terzo Vangelo e degli Atti degli Apostoli*, Bologna: Dehoniane, 1996.
- BENDEMANN, Reinhard Von: *Zwischen doxa und stauros. Eine exegetische Untersuchung der Texte des sogenannten Reiseberichts im Lukasevangelium* (BZNW 201), Berlin: Walter de Gruyter, 2001.
- BERGHOLTZ, Thomas: *Der Aufbau des lukanischen Doppelwerkes. Untersuchungen zum formal-literarischen Charakter von Lukas-Evangelium und Apostelgeschichte* (EHS.T 545), Frankfurt am Main: Peter Lang, 1995.
- BIRD, Michael F.: The Unity of Luke/Acts in recent discussion, *JSNT* 29 (2007) 425-448.
- BONNAH, George Kwame Agyei: *The Holy Spirit. A Narrative Factor in the Acts of the Apostles* (SBB 58), Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 2007.
- BOVON, François: *Luc le théologien. Vingt-cinq ans de recherches (1950-1975)*, Neuchâtel – Paris: Delachaux & Niestlé, ²1988 (s aktualizáciou až do roku 1983).
- BUCKWALTER, H. Douglas: *The Character of Luke's Christology*, Cambridge: University Press, 1996.
- CONZELMANN, Hans: *Die Mitte der Zeit. Studien zur Theologie des Lukas*, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1954, ⁷1977.
- CONZELMANN, Hans: Zur Lukasanalyse, *ZThK* 49 (1952) 16-33, reprint In: Georg Braumann (ed.): *Das Lukas-Evangelium. Die redaktions- und kompositionsgeschichtliche Forschung*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1974, 43-63.
- DENOVA, Rebecca I.: *The Things Accomplished Among Us. Prophetic Traditions in the Structural Pattern of Luke-Acts* (JSNT.S 141), Sheffield: Academic Press, 1997.
- DIBELIUS, Martin: Paulus auf dem Areopag. Sitzungsberichte der heidelberger Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Jahrgang 1938-39, 2. Abhandlung, Heidelberg, 1939, reprint In: Martin Dibelius – Heinrich Greeven: *Aufsätze zur Apostelgeschichte*, ed. Heinrich Greeven, Göttingen, ²1953, 29-70.
- DOBLE, Peter: *The paradox of salvation. Luke's Theology of the Cross* (SNTSMS 87), Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- EISEN, Ute E.: *Die Poetik der Apostelgeschichte. Eine narratologische Studie* (NTOA 58), Fribourg: Academic Press, 2006.
- EVANS, Craig A. – SANDERS, James A. (eds.): *Luke and Scripture. The Function of Sacred Tradition in Luke-Acts*, Minneapolis: Fortress, 1993.
- FITZMYER, Joseph A.: The Use of the Old Testament in Luke-Acts, *SBL.SP* 26 (1992) 524-538.
- FLETCHER-LOUIS, Crispin H. T.: *Luke-Acts. Angels, Christology and Soteriology* (WUNT 2.94), Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1997.
- FUSCO, Vittorio: Sul concetto di protocattolicesimo, *RivBiblit* 30 (1982) 401-434.
- FUSCO, Vittorio: Atti degli Apostoli. In: Pietro Rossano – Gianfranco Ravasi – Antonio Ghirlanda (ed.): *Nuovo dizionario di teologia biblica*, Cinisello Balsamo: Paoline, 1988, 128-137.
- GASQUE, W. Ward: *A History of the Criticism of the Acts of the Apostles*, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1975.

- GREEN, Joel B.: *The Theology of the Gospel of Luke* (NT Theology), Cambridge: University Press, 1995.
- HAENCHEN, Ernst: *Die Apostelgeschichte. Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament* (KEK 3), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, ⁷1977.
- HAGENE, Sylvia: *Zeiten der Wiederherstellung. Studien zur lukanischen Geschichtstheologie als Soteriologie* (NTA 42), Münster: Aschendorff, 2003.
- HAHN, Ferdinand: *Theologie des Neuen Testaments*, Bd I: Die Vielfalt des Neuen Testaments. Theologiegeschichte des Urchristentums, Tübingen: Mohr Siebeck, 2002.
- HÜBNER, Hans: *Biblische Theologie des Neuen Testaments*, Bd III: Hebräerbrief, Evangelien und Offenbarung, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1995.
- KAMPLING, Rainer: Erinnernden Anfang. Eine bibeltheologische Besinnung zur Relevanz der lukanischen Kirchenkonzeption für eine christliche Israeltheologie. In: Rainer Kampling – Thomas Söding – Karl Kerelge (eds.): *Ekklesiologie des Neuen Testaments*. FS K. Kerelge, Freiburg: Herder, 1996, 139-160.
- KÄSEMANN, Ernst: *Aus der neutestamentlichen Arbeit der letzten Jahre. Verkündigung und Forschung. Theologischer Jahresbericht 1947-48*, München: Verlag Albert Lempp/Chr. Kaiser Verlag, 1949-50, 195-223.
- KÄSEMANN, Ernst: Eine Apologie der urchristlichen Eschatologie, *ZThK* 49 (1952) 272-296.
- KÄSEMANN, Ernst: Die Johannesjünger von Ephesus, *ThK* 49 (1952) 144-154.
- KÄSEMANN, Ernst: Probleme neutestamentlicher Arbeit in Deutschland, *BEvTh* 15 (1952) 133-152.
- KÄSEMANN, Ernst: Neutestamentliche Frage von heute, *ZThK* 54 (1957) 1-21.
- KÄSEMANN, Ernst: Vorwort. In: Ernst Käsemann: *Exegetische Versuche und Besinnungen*. I, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, ⁶1970, Úvod je z roku 1960.
- KÄSEMANN, Ernst: Il canone neotestamentario fonda l'unità della chiesa? In: Ernst Käsemann: *Saggi esegetici*. Dabar: Studi biblici e giudaistici, Casale Monferrato: Marietti Casale Monferrato: Marietti, 1985, 58-68.
- KÄSEMANN, Ernst: Il problema del Gesù storico. In: Ernst Käsemann: *Saggi esegetici*. Dabar: Studi biblici e giudaistici, Casale Monferrato: Marietti, 1985, 30-57.
- KÄSEMANN, Ernst: Ufficio e comunità nel Nuovo Testamento. In: Ernst Käsemann: *Saggi esegetici*. Dabar: Studi biblici e giudaistici, Casale Monferrato: Marietti, 1985, 26-27.
- KIM, Hee-Seong: *Die Geisttaufe des Messias. Eine kompositionsgeschichtliche Untersuchung des lukanischen Doppelwerkes*. Ein Beitrag zur Theologie und Intention des Lukas (KEK I,3), Göttingen: Lang, 1996.
- KNÖPPLER, Thomas: Beobachtungen zur lukanischen theologia resurrectionis. In: Peter Müller – Christine Gerber – Thomas Knöppler (eds.): *...was ihr auf dem Weg verhandelt habt*. Festschrift für Ferdinand Hahn zum 75. Geburtstag, Neukirchen Vluyn: Neukirchener Verlag, 2001, 51-62.
- KORN, Manfred: *Die Geschichte Jesu in veränderter Zeit. Studien zur bleibenden Bedeutung Jesu im lukanischen Doppelwerk* (WunT 2.51), Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1993.
- KÜMMEL, Werner Georg: Luc en accusation dans la théologie contemporaine, *ETL* 46 (1970) 265-281, reprint In: Frans Neirynck (ed.): *L'Évangile de Luc / The Gospel*

- of Luke. Revised and Enlarged Edition of L'Evangile de Luc: problèmes littéraires et théologiques*, Leuven: Leuven University Press, 1989, 3-19.
- LANE, Thomas Joseph: *Luke and the Gentile Mission. Gospel Anticipates Acts* (EHS.T 571), Frankfurt am Main: Peter Lang, 1996.
- LÖNING, Karl: *Das Geschichtswerk des Lukas*, Bd I: Israels Hoffnung und Gottesgeheimnisse; Bd II: Der Weg Jesu, Stuttgart: Kohlhammer, 1997; 2006.
- LUOMANEN, Petri (ed.): *Luke-Acts. Scandinavian Perspectives* (SESJ 54), Helsinki: The Finnish Exegetical Society in Helsinki, 1991.
- MATERA, Frank J.: Jesus's Journey to Jerusalem (Luke 9,51-19,46), *JSNT.S* 51 (1993) 57-77.
- MATERA, Frank J.: *New Testament Christology*, Louisville, KY: Westminster John Knox, 1999.
- MEEKS, James A.: *The Gentile Mission in Old Testament Citations in Acts. Text, Hermeneutic, and Purpose* (LNTS 385), London: T&T Clark, 2008.
- MENZIES, Robert P.: *The Development of Early Christian Pneumatology, With Special Reference to Luke-Acts* (JSnT.S 54), Sheffield: Academic Press, 1991.
- MAYER, Edgar: *Die Reise-erzählung des Lukas (Lk 9,51-19,10). Entscheidung in der Wüste* (EHS.T 554), Frankfurt am Main: Lang, 1996.
- MOESSNER, David P. (ed.): *Jesus and the Heritage of Israel. Luke's Narrative Claim Upon Israel's Legacy*, Harrisburg, Pennsylvania: Trinity Press International, 1999.
- PANIMOLLE, Salvatore Alberto: *Il discorso di Pietro all'assemblea apostolica* (CSB 3), Bologna: EDB, 1978.
- PENNY, John Michael: *The Missionary Emphasis of Lucan Pneumatology* (JPhT.S 12), Sheffield: Academic Press, 1997.
- PERSONS, Mikeal C. – PERVO, Richard I.: *Rethinking Luke and Acts*, Minneapolis: Fortress Press, 1993.
- POKORNÝ, Petr: *Theologie der lukanischen Schriften*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998.
- PRIEUR, Alexander: *Die Verkündigung der Gottesherrschaft. Exegetische Studien zum lukanischen Verständnis von basileia tou theou* (WUNT 2.89), Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1996.
- RASCO, Bermudez E.: *La teología de Lucas: origen, desarrollo, orientaciones*, Roma: Università Gregoriana, 1976.
- RAVENS, David: *Luke and the Restoration of Israel* (JSNT.S 119), Sheffield: Academic Press, 1995.
- RESE, Martin: Neuere Lukas-Arbeiten, *ThLZ* 106 (1981) 227-228.
- RESE, Martin: Das Lucas-Evangelium. Ein Forschungsbericht. In: Hildegard Temporini – Wolfgang Haase (eds.): *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II.25.3, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1985, 2258-2328.
- RHEINHARDT, Wolfgang: *Das Wachstum des Gottesvolkes. Untersuchungen zum Gemeindegewachstum im lukanischen Doppelwerk auf dem Hintergrund des Alten Testaments*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1995.
- RICHARD, Earl: Luke – Writer, Theologian, Historian: Research and Orientation of the 1970's, *BTB* 13 (1983) 3-15.
- ROLOFF, Jürgen: *Die Kirche im Neuen Testament* (GnT 10), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993.

- RUIZ FREITES, Gonzalo A.: *El caracter salvífico de la muerte de Jesús en la narración de San Lucas. Estudio exegético de Lc 23,33-49 desde la perspectiva soteriológica lucana*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2010.
- RUSAM, Dietrich: *Das Alte Testament bei Lukas* (BznW 112), Berlin: Walter de Gruyter, 2003.
- SCHNELLE, Udo: *Theologie des Neuen Testaments*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007.
- SEGALLA, Giuseppe: L'etica narrativa per modelli in Luca-Atti. In: Giuseppe Segalla: *Un'etica per tre comunità. Etica dei Sinottici* (Studi biblici 126), Brescia: Paideia, 2000, 163-214.
- SEGALLA, Giuseppe: Etica ed escatologia futura. Escatologia presenziale ed etica nell'opera lucana. In: Giovanni Leonardi – Francesco G. B. Trolese (a cura di): *San Luca evangelista testimone della fede che unisce*. Atti del Congresso Internazionale, Padova 16-21 ottobre 2000, Vol. I: L'unità letteraria e teologica dell'opera di Luca (Vangelo e Atti degli Apostoli), Padova: Istituto per la Storia Ecclesiastica Padovana, 2002, 165-178.
- SEGALLA, Giuseppe: La memoria teologica di Gesù nell'opera storica di Luca (Vangelo e Atti). In: Giuseppe Segalla: *Teologia biblica del Nuovo Testamento* (Logos. Corso di Studi Biblici 8/2), Leumann (Torino): Elledici, 2006.
- SÖDING, Thomas: Geist der Kirche-Kirche des Geistes. Zur lukanischen Verbindung von Pneumatologie und Ekklesiologie. In: Günter Koch et al. (eds.): *Wo der Geist des Herrn wirkt, da ist Freiheit*, Würzburg: Echter, 1997, 16-67.
- SQUIRES, John T.: *The Plan of God in Luke-Acts* (SNTSMS 76), Cambridge: Cambridge University Press, 1993.²1998.
- STEYN, Gert J.: Soteriological Perspectives in Luke's Gospel. In: Jan G. van der Watt (ed.): *Salvation in the New Testament* (NT.S 121), Leiden: Brill, 2005, 133-160.
- STRAUSS, Mark L.: *The Davidic Messiah in Luke-Acts. The Promise and Fulfillment in Lucan Christology* (JSNT.S 110), Sheffield: Academic Press, 1995.
- TALBERT, Charles H.: *Literary Patterns*, Missoula: Scholars Press, 1974.
- TALBERT Charles H.: Shifting Sands: The Recent Studies of Gospel of Luke, *Interp* 30 (1976) 381-395.
- TANNEHILL, Robert C.: *The Narrative Unity of Luke-Acts*, 2 vols., Philadelphia: Fortress, 1986.1990.
- TREMOLADA Pierantonio: La teologia di Luca (1986-1966), *ScCatt* 126 (1999) 59-108.
- TUCKETT, Christopher M. (ed.): *Luke's Literary Achievement* (JSnT.S 116), Sheffield: Academic Press, 1995.
- TURRO, James C. – BROWN, Raymond E.: Canonicità. In: Raymond E. Brown – Joseph A. Fitzmyer – Roland E. Murphy (eds.): *Grande Commentario Biblico*, Brescia: Queriniana, 1973, 94-96.
- VAN UNNIK, Willem C.: Luke-Acts, a Storm Center in Contemporary Scholarship. In: Leander E. KECK – Louis J. MARTYN (eds.): *Studies in Luke-Acts. Essays Presented in Honor of P. Schubert*, London: SPCK, 1968, 15-32; reprint In: Willem C. Van Unnik: *Sparsa Collecta*. The Collected Essays, Part One: Evangelia – Paulina – Acta. Leiden: Brill, 1973, 92-110.
- VAN ZYL, Hermie C.: The Soteriology of Acts: Restoration of Life. In: Jan G. Van der Watt (ed.): *Salvation in the New Testament* (NT.S 121), Leiden: Brill, 2005, 133-160.
- VERHEYDEN, Joseph (ed.): *The Unity of Luke-Acts* (BETL 112), Leuven: Peeters, 1991.

VIELHAUER, Philip: Zum 'Paulinismus' der Apostelgeschichte, *EvTh* 10 (1950-51) 1-15, opäť publikované In: Philip Vielhauer: *Aufsätze zum Neuen Testament*, München: Kaiser, 1965, 9-27.

WASSERBERG, Günter: *Aus Israels Mitte-Heil für die Welt. Eine narrativ-exegetische Studie zur Theologie des Lukas* (BZNW 92), Berlin: Walter de Gruyter, 1998.

WALTERS, Patricia: *The Assumed Authorial Unity of Luke and Acts. A Reassessment of the Evidence* (SNTS.MS 145), Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Zhrnutie

Štúdie Ph. Vielhauera (1950) a H. Conzelmana (1952 a 1954) zaznamenali zlom v skúmaní Lukášovho dvojdiela Lk-Sk. Príspevok prezentuje hodnotenie W. G. Kümmela a poukazuje na dopad týchto štúdií pre ďalší vývoj výskumu Lukášovej teológie. Záverom predkladá osobitné pozorovania teológie Lukášovho dvojdiela.

Summary

Studies of Ph. Vielhauer (1950) and of H. Conzelmann (1952 and 1954) were a turning point in the research on the Luke's double work (Luke-Acts). Paper presents the evaluation of W. G. Kümmel and highlights the impact of these studies for the advancement of research on Luke's theology. Finally, it proposed the specific considerations on the theology of Luke double work.

Giovanni Claudio Bottini, OFM
Studium Biblicum Franciscanum
Faculty of Biblical Sciences and Archaeology
Via Dolorosa 1
P.O.B.19424
91193 Jerusalem – IL

Contents

Treaties

Claudio Giovanni BOTTINI OFM

Luke's Theology, Retrospective and Current Position 1-19

Jozef JANČOVIČ – Dagmar KRÁĽOVÁ

Literary Efficiency of Luke's Gospel for the Integral Vision of Man 20-34

Reflections

Blažej ŠTRBA

To Acknowledge the Benefits 35-42

Reviews 43-44

Communications and References 45-46

Obsah

Štúdie

Claudio Giovanni BOTTINI OFM

Lukášova teológia, retrospektíva a aktuálne pozície 1-19

Jozef JANČOVIČ - Dagmar KRÁĽOVÁ

Literárna efektívnosť Lukášovho evanjelia pre integrálny
pohľad na človeka 20-34

Reflexie

Blažej ŠTRBA

Treba uznať prínos 35-42

Recenzie 43-44

Oznamy 45-46